

УДК 811.161.2'42

ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ В ПОЕЗІЇ БОРИСА НЕЧЕРДИ

Рудюк Т.В.

Стаття присвячена аналізу індивідуально-авторських утворень у поетичних текстах Б.Нечерди. Неолексеми в системі поетичної мови автора розглядаються на структурному і функціональному рівнях.

Ключові слова: неологізм, оказіоналізм, авторський новотвір, дериват, ідіостиль.

Статья посвящена анализу индивидуально-авторских новообразований в поэтических текстах Б.Нечерды. Неолексеммы в системе поэтического языка автора рассматриваются на структурном и функциональном уровнях.

Ключевые слова: неологизм, окказионализм, авторское новообразование, дериват, идиостиль.

The article is devoted to the analysis of author's individual derivatives in the poetic texts of B.Necherda. Newly invented lexemes in the system of the author's poetic language are studied both on the structural and functional levels.

Key words: neologism, occasionalism, author's derivative, author's individual style.

Індивідуально-авторські лексичні утворення становлять важливу сферу досліджень поетики художньої літератури. Г.Вокальчук окреслює найбільш актуальні проблеми сучасної неології – це поглиблене вивчення інноваційних процесів у системі художньої мови, уточнення кваліфікаційних ознак неологічних одиниць, з'ясування їхнього місця серед інших типів неолексем, характеристика ідіолектів видатних майстрів слова, лексикографічний опис оказіональних новотворів тощо [1, с. 2–3]. Досить плідну працю в галузі оказіоналістики засвідчують дослідження українських мовознавців С.Єрмоленко, Н.Сологуб, В.Калашника, Л.Лисиченко, А.Мойсієнка, О.Стишова, Ж.Колоїз, Т.Юрченко, О.Жижомі, Д.Мазурика, В.Герман, Г.Сюти, Н.Адах, М.Братусь та ін.

Авторські новотвори, на відміну від неологізмів, не претендують на загальноновживаність, оскільки на них покладена функція безпосереднього, емотивно-експресивного впливу [2, с. 80]. Проте, як справедливо зазначає А.Нелюба, незважаючи на те, що сам автор (творець) перебуває в “полоні” словотвору, його словотвірна діяльність насамперед визначена й зумовлена загальними закономірностями і правилами словотвірної номінації мови [4, с. 43].

Багатогранним є поетичне слово Б.Нечерди: митець “...в усіх випадках тяжіє до складної метафорики, майже скрізь ... з екстатичною напругою авторського почуття” [5, с. 14], індивідуального вияву себе в мовотвірчій, словотвірчій стихії.

Оказіональна лексика в творах поета представлена дериватами різної структурної організації, з-поміж яких значне місце займають субстантивні новотвори на прикметниковій (дієприкметниковій), іменниковій основі, наприклад: *Страшна омана і наїв.* / *Життя з сиріої глини* [5, с. 286]; *...грав на дудці свої романсеро, / а семеро хлопчиків й одна дівчинка – / семеро смутенят й одне лукавенятко – на живця ловили ті звуки* [5, с. 372]; *...де мою дюралеву Лавру / лають хронічно мудригали* *зодчі...* [5, с. 373]; *Хай прилюдно провчить за пиху / непоштивою обдертуса!* [5, с. 367]; *В часи кретинізму і суперракет / доступні розкоші, що не ризикові...* [5, с. 188].

Цікавими є іменникові утворення в множинних формах: *Скоро скучить дослідник, / і з небесних молок / в нашу розкіш і злидні / скрапне тло НЛО* [5, с. 56]; *Б'є озноб? А б'є!.. Бо – сутінь, ніч... / (Є така підступна вдача в п'їтьом)* [5, с. 60]; *При каганцю крайнеб / не до тих знань тяжів* [5, с. 391].

Вживає поет іменникові неолексеми на позначення збірних понять: *Здогадно: люднота на світі / однакова раз і назавше – / ятриться при атомній свічці / так само, як в тьмі Ренесансу* [5, с. 169]; *Холодна й убивча, по-друге: / як сталь викопного мечів'я, / що – перебуває під струмом* [5, с. 171] (пор. утворення за аналогічною моделлю з однинною семантикою: *...доки втраплю – по всіх дурницях – в запахуще твоє гніздов'я, / грішно вимислена дзвінице!* [5, с. 373].

Досліджувані тексти відзначаються актуалізацією композитних іменникових утворень: *Ночоброд, ночоріз, костогриз, / жовті очі, носюра моркова – /*

так малюється, тим остогид / мій блукаючий брат Микола [5, с. 347]; **Кіносерпень** [5, с. 259]; *І прийшо із гено-пам'яті, / як мій пращур в давнину / сам на сам ходив на мамонтів / і дубчак для лука гнув...* [5, с. 234]. Досить промовистими є іменні деривати з препозитивними компонентами **диво**, **дурно**-, які, поєднуючись з іншою частиною, привносять відповідні конотації. **Дивовижо моя, дивовежо, / ганиш спекою, гудиш віхолою, / скільки шалу – за що?** [5, с. 373]; **Киш, дурноптахо...** а киш! Та на гвалт / лиш озирнувся – і видать було доти, / як вколо рота (чи як те назвуть?) / крилась, блукала до краю / жива й радісна усмішка не ідіота... [5, с. 50]. В окремих випадках на основі таких конструкцій отримуємо доволі незвичне поєднання: **Признатися, що так боюся зим, / що дурнострах васальний мій залежить / від красного морозу, а за сим – / ходьби у шал одеських ожеледиць...** [5, с. 93].

Поетичну мову Б.Нечерди збагачують численні неолексеми прикладкового характеру на зразок: **будень-нудень (Будень-нудень. Вік фальстартів. / Ера жеврань і блукань. / (Одночасно – треба ж статись! – / потрясаючий вулкан)** [5, с. 113]; **фортуна-дура (Славить кодло **фортуну-дуру**, / Після тризни возлігли п'яно. / Навіть ворони – й ті гидують пролітати бодай / над яром** [5, с. 351]; **зрада-кісничок (У себе вдома виявляю крадіж: / булла й не стало коло мене кралі, / лиш на подушці **зрада-кісничок**** [5, с. 404].

Дієслівні утворення. Оказіоналізми-дієслова переважно ґрунтуються на іменниковій основі (*І звичка діє, мов цикута. / І **псіє** логіка тривка...* [5, с. 413]; **Киньмо **терезити**: винен – не винен...** / Згодьмося знову, що передовсім / ще анікому закінчені війни / не додавали ні краплі душі [5, с. 342]; **Муж **солдатує**, а весело бабі...** [5, с. 144]; **Одвересніло. / Тиша тиш. / Така врочистість соборова, / що перед світом за порогом – як перед фрескою стоїш! / **Одвересніло...**** [5, с. 289], рідше – на прикметниковій (**Ранковіло. Пас комашню ліхтар. / Печалюся. Що ти не заговориш** [5, с. 133]; **Я висх і **спрозорів**, зроговлені ніздрі та пучки, / то де ж вона, пастка, з епохи басмацтва колодязь?** [5, с. 77], ще рідше – на прислівниковій (**Залізнокрочий грудень-зимограй / ступив до нас / і ну **гараздувати**** [5, с. 121] чи композитній основі (**Краю мій, / не здамось. / Доле, не **христарадь**. / Славно, що гине монстр / перше, ніж – просто раб** [5, с. 391].

Прикметникові (дієприкметникові) утворення: **Агов, ау, взірці мої **незгинні!** / Ви де, ви де?** [5, с. 346]; **Кращі поети японські: / раптові – як постріл / надвухом **снулого** зайця** [5, с. 376]. Надзвичайно цікавими в поетиці Б.Нечерди є прикметникові новотвори-композиції, на зразок: **крайаеродромний (ловку поперекину прицвяхить / **крайаеродромному** стовпу** [5, с. 68]; **кінецьлітній (...Бабці зносять під дерево / **кінецьлітні** квітки – на могилу бандеревців / чи якраз**

навпаки [5, с. 187]; **солеїдний (Школяр **солеїдної** школи, / здобувсь я в кінці на скандал...** [5, с. 132]; **остапобендерівський (Хто він – геній? а чи проноза / з **остапобендерівським** прононсом?..** [5, с. 384]; **стегновидний (Стегновидного стовбура згин – / щось жіноче у контурі клена).**

Прислівникові утворення: **Впізнаю тебе, споєна Русь, / і – **склотарно** вітаю** [5, с. 71]; **Цілозубо** регоче Тарас. Потерпаю!.. [5, с. 182]; **Срібноперо, певно / і не пташно – ангельськи (а може, й навпаки)** [5, с. 392]; **Тонкоусто** лунав / сміх над смуток – аж очі вобіруч [5, с. 88]. Чи: **Миготять **скалооко** над ним** [5, с. 192]; **...і ось уже віче дзвонить, і ось уже, **осьосьочки**, / Ярешки стоять на місці, а білий світ – шкереберть!** [5, с. 329].

Умовно оказіональними Г.Вокальчук називає запозичені загальноновживані слова з фонетичною модифікацією, як-от: **жисть (Як ми вміємо медово / розтлумачувати “**жисть**”: / – Ах, Сікстинська... ах, Мадонна!** [5, с. 246]; **знаця (Та з дружиною на перині / р-р-роз-ба-ла-кує... / – **Знаця** так ... погуляю з дітьми...** [5, с. 354].

Нерідко оказіональне слово в поезіях Б.Нечерда функціонує в контекстах з різними однокореновими, омонімічними лексемами, де фонічно повторювана одиниця “розвиває, потверджує, узагальнює висловлене попереднім повтором, творячи таким чином експресивно-динамічну композиційну єдність” [3, с. 61]. Наприклад: **Той **шлюб** із молодницею, як **вишлюб**: / вгадала хибний змах руки і ляск – / карбована на міді, а не вийшла! – і проклята, і звана – не далась** [5, с. 406]; **Свічка **свічить**. / Як ітимеш ой повз мене – / щось мальоване побач!..** [5, с. 34]; **Отак ми єсть, **нетанучі**, а **танні** – / як скап води з льодини на йордань!** [5, с. 408]; **Скотилися стукоти, а в горню вись / **викотив котнем** великий віз** [5, с. 307]; **прикипіли колеса ридвана / на **залізім заліззі** верха** [5, с. 57].

Досить поширені в поезії Б. Нечерди неолексеми з колірною семантикою – від **стоколір'я (Дотиком кухля до гарячої спини, / водою з криниці, **стоколір'ям** райдуг / і споришем поміж пальцями босих ніг / я пригощався...** [5, с. 313] до різної стилістики наповненості білого кольору (пор.: **Таке твоє обличчя не таке... / Постелене в повітрі **білорунно**, / а з нього в налаштований бешкет / німе лементування збігло-струхло / (пусте, як зветься прядиво тонке – / чи поглядом сліпих, чи **білострумом!**)...** [5, с. 266] і **Вгорі над нами **біло-задубіло**, / розумним вічком блискаючи в кут, / зайчиця – облілована абияк / розхитується вітром на суку** [5, с. 124].

Загалом оказіональне слово в поезії Б.Нечерди представлено на різних смислових, функціональних рівнях. Воно – своєрідний симбіоз напруженої думки поета і словогри, сповнене авторських інтенцій, спрямованих у сферу естетичного.

Література

1. Вокальчук Г. М. Оказіональні лексичні новотвори в українській поезії ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01. / Вокальчук Г. М. ; Національна академія наук України, Інститут української мови – К., 2009. – 38 с.
2. Вокальчук Г. М. Оказіональні назви осіб в українській поезії 20–30-х років / Г. М. Вокальчук // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 8. – С. 79–81.

3. Мойсієнко А. К. Повтор як динамізуюча одиниця (На матеріалі поезії Т. Г. Шевченка) / А. К. Мойсієнко // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 5. – С. 57–61.
4. Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови / А. Нелюба – Х., 2007. – 302 с.
5. Нечерда Б. А. Вибране : поезії / Б. А. Нечерда ; передм. М. Ф. Слабошпицького. – К. : Дніпро, 1991. – 429 с.